



АҲМАД ЯССАВИЙ ИЗДОШЛАРИНИНГ ШЕЪРЛАРИ КИРИТИЛГАН МАЖМУА

ЭШМУҲАМЕДОВА МАРЯМ

Филология фанлари номзоди, доцент, ТошДШИ

Аннотация. Ушбу мақолада Аҳмад Яссавий издошларининг шеърлари киритилган мажмуа ҳақида маълумот берилган. Ушбу мажмуа манбашуносликда ҳали ўрганилган эмас.

Таянч сўз ва иборалар: мажмуа, настаълиқ, хаттот, манба, туркийзабон, жанр, гоё, панд-насиҳат, манбавий тадқиқот.

Аннотация. В настоящей статье даны сведения о сборнике, куда включены стихи поэтов-последователей Ахмада Яссави. Данный сборник стихов ещё не изучен в источниковедении.

Опорные слова и выражения: сборник, настаълик, каллиграф, источник, тюркоязычный, жанр, идея, нравоучение, источниковедческое исследование.

Abstract: In this paper given an information about collection, which includes poetry of poet-disciples of Ahmad Yassaviy. This poetry collection has not been researched in the source study yet.

Keywords and expressions: complex, nastaliq (type of manuscript), calligrapher, origin, turcolingual, genre, idea, edification, source study.

2014 йилнинг ёзида кўлимизга бир кўлёз-ма келиб тушди. ТДШИ қошидаги тил ўқи-тиш маркази тингловчиси Мунаввара опа исмли аёл бизнинг манбашунос эканимиздан хабар топиб, ушбу кўлёзмани олиб келиб тақдим этди. Бунинг учун у кишига ўз мин-натдорчилигимизни билдирамыз.

Уни синчиклаб ўрганиб чиқдик. Соҳа учун ниҳоятда зарур манба бўлиб чиқди. Кўлёзма мажмуа бўлиб, ундан Яссавий мак-таби шоирлари – Қул Сулаймон, Холис, Шамсиддин Ўзгандий, Қул Умурий, Анда-либ, Маҳзун ва Қул Назирийларнинг шеърий қиссалари, Аҳмад Яссавий, Қул Сулаймон, Иқонийларнинг ҳикматлари ҳамда Машраб ва Хислатнинг шеърлари ўрин олган. Кўлёз-ма бир бошдан саҳифалаб чиқилди.

Оддий, безаксиз нусха бўлиб, Қўқон қо-ғозига ўртача настаъликда кўчирилган.

Боши

وفات نامة حضرت ابراهيم يعنى حضرت رسول عليه السلام نى اوغلى لارى ابراهيم يتى باشده وفات بولغان لارینی بیانى بوتورور

Дастлабки, босма нақшли картон мукова. Унвон йўқ. Тарих ва хаттот кўрсатилмаган, кўринишидан XIX асрга мансуб.

Мажмуанинг таркибидан ўрин олган асарлар:

1. “Вафотнома-и ҳазрат Иброҳим” (а.с.) – Холис.

2. Расулulloҳ (с.а.в.) нинг насиҳатлари;

3. “Вафотнома-и ҳазрат Фотима” – Шамс;

4. “Вафотнома-и имомзолагон”;

5. Имом Қосим ҳикояти – Холис;

6. Али Акбар ҳикояти – Холис;

7. Қисса-и Қайсар;

8. “Ҳасратнома” – Қосим;

9. “Ҳасратнома” – Холис;

10. Сири Малак”;

11. “Биби Фотима қиссаси”;

12. Шоҳ Машраб ғазаллари;

13. Яссавий ҳикматлари;

14. Қул Сулаймон ҳикматлари.

Кўлёзманинг айрим варақларига сув те-гиб, хати суркалган, доғ босган. Хат икки хил услубда: 99^б-варақдан 103^а-варақча-ча ҳамда 238^а-варақнинг ярмидан 246^а-варақча-ча бир услубда, қолган қисмлар иккинчи бир услубда ёзилган, бундан икки хаттотнинг иши эканини билиш мумкин.

Матн қорада, сарлавҳалар қизил сиёҳда кўчирилган. Айрим варақларда баъзи матн остига қизил сиёҳ билан чизик тортилган.

Кўлёзма матни икки хил: 1 ва 2 устунли 19 йўлдан. Ўлчами 15,5х25.

251 варақ (502)дан иборат.



Охирги варақлар тушган.

Кўлэзмада Яссавий мактаби шоирларининг шеърлари жамланган экан.

Маълумки, ўзбек адабиёти тарихида Аҳмад Яссавий бошлаб берган ҳикмат ёзиш анъанаси у яшаган даврдан то XIX асргача давом этди. Манбалар устида олиб борилган кузатишлар шуни кўрсатадики, шоир ижодининг туркийзабон шоирларга эмас, форсийзабон шоирларга ҳам таъсири бўлган.

Лекин ушбу мажмуадан туркийзабон издошларининг асарлари ўрин олган. Шу ўринда “Аҳмад Яссавий анъанаси қайси ҳудудларда кенгроқ давом этган, чегараланганми?” деган савол туғилади.

Кўлэзма манбалар Аҳмад Яссавий ижодининг таъсир доираси чегарасини ҳам кўрсатади. Уларнинг кўчирилган ўрнига қараб Яссавий мактабининг нечоғлиқ ёйилганини кўриш мумкин. Бу анъана Туркия, Татаристон, қардош туркий ўлкалар, умуман, барча туркий халқлар яшайдиган ҳудудларда давом этган.

Маълумки, Аҳмад Яссавий мактаби шоирлари унинг изидан бориб ҳикматлар ёзганлар. Шу билан бирга улар шеърий қиссачиликда ҳам фаолият олиб борганлар. Масалан, Қул Сулаймон, Холис, Шамсиддин Ўзгандий, Сайқалий ва бошқалар.

Ушбу шеърий қиссаларнинг ўзбек адабиёти тарихидаги аҳамияти катта.

Биринчидан, бу шеърий қиссалар ўзбек адабиёти тарихида мазкур жанрнинг шаклланишига олиб келган бўлса, иккинчидан, анъанага содиқлик фақат кичик жанрлар мисолида эмас, балки шеърий қиссалар мисолида ҳам давом этганини кўриш мумкин. Мисолларга мурожаат этамиз, Яссавийда:

*Муҳаммадни билинг, зоти арабдур,
Тариқатни йўли қулли адабдур.
Муҳаммадни бобоси сақлагандур,
Яланғоч, очларида йўқлагандур.*

Худди шу мазмун Шамсиддин Ўзгандийда бошқача шаклда келади:

*Кунлардан бир кун Фотима ул маҳшар-и
Мустафо,*

*Ўзин вафотидин хабар топтики, ул
хайрун-нисо.*

*“Марҳабо, кел, марҳабо”, – деди ўшал
фахрун-нисо,*

*Жони дил бирлан қазога бўлди таслимур-
ризо.*

Биринчи шеърий парча ҳикмат жанрида, унда воқелик бор, содда баён тарзи ва мавзу.

Иккинчиси Ўзгандийнинг “Биби Фотима қиссаси”дан. Унда ҳам ўша ривоявий усул, содда баён тарзи ва анъанавий мавзу.

Энди Холиснинг “Вафотнома-и Иброҳим” номли шеърий қиссасига мурожаат қиламиз:

*Бир ўғли бор эди Иброҳим отлиғ,
Икки рухсори эрди моҳ янглиғ.
Ҳасан бирлан Ҳусайн бир кун иқовлон,
Қўшилиб ўйнади бу учовлон...*

Эътибор берилса, бу парчада ҳам мавзу, ҳам услуб, ҳам Яссавиёна руҳни пайкаш мумкин. Лекин ижодкорнинг ўзига хослиги ҳам борки, буни эътироф этиш керак.

Гарчи Аҳмад Яссавийнинг ўзи шеърий қисса ёзмаган бўлса ҳам, унинг издошлари анъанавий ижод доирасини шеърий қиссачиликкача кенгайтириб борганлар.

Бу шеърий қиссаларда Яссавиёна руҳ, оҳанг ва ғоя сақланиб қолган. Муаллифлар ўз даврининг бошқа шоирларига нисбатан содда, халқона усулда ижод қилганлар, бадий воситалардан ҳам жуда камтарлик билан фойдаланганлар. Уларда баъзан вазн ва қофиянинг бузилиши, мавзуларнинг бирибирига яқинлиги, аммо ўзига хослиги кузатилади. Ана шу нарсалар улар ўртасидаги боғлиқликни белгилайди.

Уларнинг фаркли томони эса ҳар бир ижодкор ўз услуби, баён тарзи, воқеликни ёритиб беришида кўринади. Бирида қаҳрамоннинг ички дунёси, характери кенгроқ очиб берилган бўлса, бошқасида воқеалар тизимини батафсил ёритишга интилиш бор. Лекин ғоя бир – панд-насихат, инсонларга яхшилик илиниш, дунёга кўнгил қўймаслик ва ҳоказо. Қисқаси, инсонийликнинг энг гўзал намуналарини асар қаҳрамонларида кўриш мумкин.

Кўринадики, Аҳмад Яссавий ҳикматлари руҳи унинг издошларининг шеърий қиссаларига кўчган. Бу шеърий қиссалар эса кўплаб



қўлёзмалар орқали бизгача етиб келган. Айримлари бир неча вариантга ҳам эга.

Лекин улар ҳам манбашунослик ва матн-шунослик нуқтаи назаридан махсус ўрганилган эмас.

Демак, Яссавий мактаби шоирлари қаламига мансуб шеърӣ қиссаларни манбашунослик ва матний тадқиқини амалга ошириш бугунги куннинг долзарб вазифаларидандир.



ҲОФИЗ ХОРАЗМИЙ ДЕВОНИНИНГ АНҚАРА НАШРИ

СУЛАЙМОНОВ МЎМИНЖОН

Филология фанлари номзоди, доцент, НамДУ

Аннотация. Бу мақолада Ҳофиз Хоразмий девонининг профессор Раҷеб Тўпарли томонидан амалга оширилган Анқара наشري ҳақида фикр юритилади. Нашрининг ютуқ ва камчиликлари таҳлилга тортилиб, илмӣ ва амалӣ аҳамияти очиб берилган.

Таянч сўз ва иборалар: Ҳофиз Хоразмий, девон, Раҷеб Тўпарли, Анқара наشري, қўлёзма, жанр, марсия, тахаллус.

Аннотация. В настоящей статье речь идет об издании дивана Хафиза Харезми в Анкаре, а также изложено научное и практическое значение настоящего издания.

Опорные слова и выражения: Хафиз Харезми, диван, Раджеп Топарли, Анкаринское издание, рукопись, жанр, марсия, псевдоним.

Abstract. This article is about the edition of divan of Hafiz Kharezmi in Ankara and as well scientific and practical importance of this edition is expounded in it.

Keywords and expressions: Hafiz Kharezmi, divan, Radjeph Toparli, Ankara edition, manuscript, genre, marsiya, pseudonym.

Алишер Навоӣга қадар ўзбек тилида ижод қилган шоирлар орасида XIV аср охири – XV асрнинг биринчи ярмида яшаган Ҳофиз Хоразмий ўзининг сермахсул ва салмоқли адабий мероси билан ажралиб туради. У ўзбек мумтоз адабиёти тарихида маълум бўлган жанрлардан 9 тасида баракали ижод қилган. Агар шоир девони қўлёзмасининг охириги саҳифалари йўқолганлигини эътиборга олсак, бошқа жанрлардаги намуналар ҳам бўлиши мумкин деб тахмин қила оламиз.

Ҳофиз Хоразмий ижодий меросида биргина ғазал жанрида ёзилган 1052 та шеърнинг мавжудлиги ҳам шоирнинг истеъдодли ижодкор эканлигидан далолат беради. Унинг ҳаёти ва ижодий мероси ҳақида 1975 йилгача, яъни девони Ҳиндистоннинг Ҳайдаробод шаҳридан топилгунга қадар, илм аҳли ҳеч қандай маълумотга эга бўлмаган. Дастлаб, шу девонни аниқлаган ва юртимизга фотонусхасини олиб келган профессор Ҳамид Сулаймон шоир ҳақида бир неча оммавий нашрларда мақолалар эълон қилиб¹, асарларидан намуналарни чоп эттирди². Шоир девони 1981 йилда 2 та китоб ҳолида нашр қилинди³. Аммо мазкур нашрни

¹ Хоразмий Ҳофиз шеърятидан намуналар. //Адабий мерос, 1978. 23–44-б.

² Хоразмий Ҳофиз шеърятидан. – Т.: Ўз КПКМ нашрети, 1980. 120-б.

³ Хоразмий Ҳофиз. Девон. 1–2-китоб. – Т.: Ўз КПКМ нашрети, 1981.